

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

שעור מורינו הרב יהודה גנס שליט"א שבת נצבים וילך תשע"ג:

בדין עירוב תבשילין

[א] כהא דאברהם אבינו קיים עירוב תבשילין

אייתא בגמ' (יומא כח:): קיים אברהם אבינו אפי' עירובי תבשילין, שנאמר "עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור וכו' ותורותי", אחת תורה שבכתב ואחת תורה שבעל פה, (וגרסת ר"ח דברי תורה ודברי סופרים), ע"כ.

והקשו המפרשים מדוע כשבאו חז"ל ללמדנו שקיים אברהם אפי' מצוות דרבנן נקטו דוקא עירובי תבשילין.

ובמהרש"א בחידושי אגדות כתב, וז"ל: ובספר יוחסין כתב בזה סוד וכו', שהוא אברהם חידש העולם, שנאמר הרימותי ידי וכו', וכבר ידוע כי טעם עירוב משום זכור את יום השבת מאחר שבא להשכיחו כדי שיברור מנה יפה גם לשבת וכו', עכ"ל.

וביאר דבריו, דבגמ' (ריש פ"ב דביצה) נאמרו ב' טעמים לתקנת עירוב תבשילין: א] משום כבוד השבת, שלא יאכל האדם הכל ביו"ט ויברור מנה יפה אף לשבת. ב] כדי שלא יבואו לבשל אף מיו"ט לחול. ובספר יוחסין ביאר את דברי הגמ' ביומא ע"פ הטעם הראשון, שתקנת העירוב משום זכרון שבת, ושבת הלא באה להעיד על חידוש הבריאה, ולכן דוקא אברהם אבינו שלימד דעת ואמונה לכל העולם הוא זה הראשון אשר תיקן את זכרון שבת ע"י עירוב תבשילין.

ובעין יעקב (בעיון יעקב) שם, כתב ביישוב הדברים (מדוע הזכירו חז"ל שם שאברהם אבינו קיים עירוב תבשילין יותר משאר מצוות דרבנן), דהלא הטעם דמדאורייתא מותר לבשל מיו"ט לשבת הוא (אליבא דרבה בפסחים מו:): משום "הואיל ואי מקלעי אורחים חזי ליה", דלכן מדאורייתא מקרי הבישול לצורך יו"ט, ומדאורייתא שרי אף לצורך חול ורק מדרבנן אסור, ואף לצורך שבת לא התירו אלא ע"י עירוב. ולכן קס"ד דאצל אברהם אבינו, שבביתו היו מצויים אורחים ביותר, אין זה רק "הואיל דאי מקלעי אורחים", אלא כל תבשיל שנעשה היה בו צד גדול שבאמת ינתן בו ביום לאורחים, וממילא היה מקום לומר שלא היה לו צורך כלל לעירוב תבשילין (יעויין כעין זה בר"ן ביצה י: מדפי הרי"ף, ד"ה אמר רב חסדא, ואכ"מ), וקמ"ל שאעפ"כ עשה אברהם אבינו עירוב תבשילין.

ואמנם בעיקר הדבר יש לדון אם היה מותר לאברהם אבינו לבשל לצורך נכרי ביו"ט, הלא דרשינן "לכם ולא לנכרים", ויש לפלפל בגדר ישראל ובני נח קודם מתן תורה, (יעויין רמב"ן סוף פרשת אמור), ועיין.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

בן מתי העירוב יכול להתיר בישול מיו"ט לשבת

והנה פשוט שהעירוב מתיר איסור דרבנן, אבל מדאורייתא מותר לבשל מיו"ט לשבת אף בלא עירוב.

ובטעם הדבר שמותר לבשל מיו"ט לשבת מדאורייתא, מצינו בפסחים (דף מו:): מחלוקת בין רבה לרב חסדא, דלרבה הטעם משום "הואיל ואי מקלעי אורחים חזי ליה", (ולשיטתו אף האופה מיו"ט לחול אינו לוקה), ולרב חסדא מדאורייתא צרכי שבת נעשים ביו"ט, (משא"כ האופה לחול לוקה, ובטעם הדבר שצרכי שבת נעשים ביו"ט כתב שם רש"י דקדושה אחת הם, ויעו"ש בתוס', ואכ"מ).

ונפ"מ בין הטעמים באופה באופן שיגמר בישולו (על כל פנים כמאכל בן דרוסאי) סמוך לחשיכה, דגם אם יבואו אורחים לא יוכלו לאכלו בו ביום, דלרבה אסור מדאורייתא לאפות, ולר"ח שרי.

ולהלכה, נחלקו הראשונים האם נקטי כרבה או כר"ח, ויש מן הראשונים הסוברים דאף אם משום בישול שרי כר"ח, מ"מ משום איסור "הכנה" (ע' ביצה ב:): אסור לבשל מיו"ט לשבת באופן שלא יהיה ראוי המאכל לכו ביום, וכמו שהאריך בכל זה הביאור הלכה (ריש סימן תקכ"ז).

ויעויין במשנה ברורה שם שכתב דיזהר להקדים הכנת המאכלים לשבת בכדי שיגמר מלאכתו בעוד היום גדול, ובשעת הדחק אפשר שיש להקל בזה.

והנה דברי המשנה ברורה הינם באופן שהדבר יתבשל ביו"ט, אולם לא יהיה ראוי ליומו, ויש לדון באופן שמניח סמוך לחשיכה וכל הבישול יעשה בשבת האם יש צד לאסור מדאורייתא.

והנה משום איסור הכנה פשיטא דבכה"ג אין לאסור, דהכנה דאורייתא הינה שלא יתוקן דבר מיו"ט לשבת (ואפי' הכנה דממילא, כגון ביצה שנולדה בשבת אחר יו"ט דאסורה מדאורייתא משום דכל ביצה דמתילדא האידנא מאתמול גמרה לה, וכמו שאמרו בביצה שם), אולם כל שאין התיקון נעשה ביו"ט אין כאן איסור דאורייתא, (ולגבי איסורים דרבנן הלא סמכינן על עירוב תבשילין), ואולם לענין איסור מלאכה באנו בזה למחלוקת האחרונים בדין המניח תבשיל על האש בשבת סמוך לחשיכה באופן שיתבשל בחול, האם נאסר מדאורייתא, ונחלקו בדבר האבני נזר והחלקת יואב.

ואמנם ממש"כ כל האחרונים כאן שיהיה לגמור בישוליו מבעוד היום גדול, ולא כתבו דאדרבה יכין סמוך לחשיכה נראה לכאורה שנקטו להחמיר בזה, דהעיקר תלוי אם המעשה נעשה בשבת, ולא בעינין שגם התוצאה תיעשה בשבת, וכמו שמצינו גם במלאכת זורע, וביותר משמע כן מדברי הביאור הלכה (בסימן רנ"ו), וכמו שהעיר כבר הגר"א נבנצל בהערות "ביצחק יקרא" בעניינינו (בסימן תקכ"ז).

עוד יש לדון במניח קדירה על האש באופן שחלק מהמאכל יגמר בעוד היום גדול וחלקו לא, כגון ירקות ובשר, האם שרי מדאורייתא לעשות כן וממילא מועיל לזה עירוב התבשילין, או שאסור לעשות כן מדאורייתא.

ולכאורה אין בזה חשש איסור דאורייתא, דהלא ריבוי בשיעורים הותר ביו"ט, וכמו שאמרו (בביצה יז.) "ממלאה אשה קדירה בשר ואע"פ שאין צריכה אלא לחתיכה אחת", וגם כאן הלא הותר הבישול עבור החתיכה שתהיה ראויה מבעוד יום.

אולם כמדומה שהדבר תלוי כמה שדן הגר"א וסרמן זצ"ל בקובץ שיעורים (ריש פרק ב' דביצה), בגדר ההיתר של ריבוי בשיעורים, האם יסוד ההיתר הוא משום דכל חתיכה ראויה לו ועל כל חתיכה אפשר לומר שהיא נעשית לצורך יו"ט, או דיסוד ההיתר הוא דמאחר שהכל נעשה בפעולה אחת, ופעולה זו הינה צורך יו"ט, שוב לא איכפת לן שנעשים כאן עוד תוצאות שאינם צורך היום, יעו"ש.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

וממילא בנידון דידן, אם יסוד ההיתר של "ריבוי בשיעורים" הוא משום ד"כל חדא וחדא חזי ליה" בעינן שכל המאכל יהיה ראוי מבעוד יום, משא"כ לצד השני לא בעינן לכך, שהרי סוף כל סוף הפעולה הינה צורך יו"ט.

והנה בשו"ת אגרות משה כתב, שהמוציא סיגריה ביו"ט על מנת לעשנה, יכול להוציא את כל החפיסה משום ריבוי בשיעורים. ובספר שמירת שבת כהלכתה (פי"ט הערה י"ד), למד מזה שהוא הדין דהנצרך למפתח ביו"ט יכול להוציא את כל הצרור. ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סימן ל"ה) תמה על דבריו, דבשלמא בסיגריות כל חדא וחדא חזי ליה, משא"כ כאן שרק מפתח אחד נצרך לו, שוב אי אפשר להתיר משום ריבוי בשיעורים, יעושה. ולאמור, כמדומה דגם נידון זה תלוי בב' הצדדים שכתב הקובץ שיעורים, ודוק.

ובספר מחנה ישראל (דינים פרק ז') כתב החפץ חיים לצדד להקל, לחייל שלוקחים אותו בשבת לצבא ומוכרח משום פיקוח נפש לקחת עמו חפצים, שיכניס באותו תיק את התפילין שלו וכדומה.

ולכאורה יסוד היתרו הוא שסמך בשעת הדחק על הסוברים דבשבת איסור ריבוי בשיעורים אסור רק מדרבנן (וע"ע במשנה ברורה סימן שי"ח ס"ק י"ג), וס"ל דבכה"ג לא גזרו חכמים לאסור ריבוי בשיעורים.

אמנם כל זה שייך רק אם נימא דבריבוי בשיעורים לא בעינן "כל חדא וחדא חזי ליה", אולם לדברי האגרות משה הנ"ל, כיון שאין התפילין מועילים לפיקוח נפש לא היה מקום להתיר לקחתם, ומוכח לכאורה שסבר החפץ חיים להקל בזה, וכמש"כ בספר שמירת שבת כהלכתה וכנ"ל.

והנה כבר העירו, דאם ננקוט להחמיר בכל הנ"ל, יצא שהרגילים לאכול את תוך העצמות שבחמין, יאסר להם להעמיד את החמין ביו"ט הסמוך לשבת, כיון שבישול העצמות יגמר רק בשבת, אולם נהגו להקל בזה, וכנראה שסמכו על צדדי ההיתר הנ"ל (דיתכן דאף בשבת אם הבישול נגמר לאחר שבת אין בזה איסור דאורייתא, וגם דיש לומר דיש בזה היתר דריבוי בשיעורים).

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

ג] כמה הלכות למעשה בדין עירוב תבשילין

- (א) יניח תבשיל הראוי ללפת בו הפת לפחות בגודל כזית, ופת לכתחילה לפחות בגודל כביצה.
(ב) מי שאין בדעתו לאפות ביו"ט אין צריך להניח פת לעירוב, ואף מי שבדעתו לאפות – בדיעבד אם לא הניח פת מותר לו לאפות.
(ג) אם הניח רק פת ולא תבשיל, אסור לו לאפות ולבשל.
(ד) לכתחילה יקח פת שלימה, ולא יניח את המאכל עליה באופן שתימאס.
(ה) ראוי שבכל סעודות שבת יצרף את הפת ללחם משנה, ובסעודה שלישית יבצענה. (והנוהגים לבצוע את ב' הלחמים כשיטת הרשב"א והגר"א, לכאורה יקחנה לליל שבת).
(ו) מצוה מן המובחר לבשל את התבשיל במיוחד לצורך העירוב, אולם אין זה לעיכובא.
(ז) יש להניח את העירוב דוקא בערב יו"ט ולא קודם לכן. (ולענין ליל ערב יו"ט נחלקו בדבר אחרוני זמנינו).
(ח) יש לברך "על מצות עירוב" ולומר הנוסח "בדין יהא שרא" וכו', ואם לא אמר י"א שלא יצא, אולם הברכה אינה מעכבת.
(ט) אין צריך כל אדם לזכות העירוב לכל אנשי העיר, ודי שגדול העיר יעשה כן.
(י) מי שאיננו מזכה את העירוב לאחרים לא יאמר "לנו ולכל ישראל" וכו'.
(יא) אין לסמוך לכתחילה על עירובו של גדול העיר, אלא אם כן ביקש ממנו קודם שעשה - שיעשה אף עבורו.
(יב) מי ששכח ולא עירב יכול לסמוך על עירובו של גדול העיר, ודוקא בפעם הראשונה ששכח. (כן כתב במשנה ברורה, ויש מן האחרונים שצידדו להקל בזה על כל פנים כשב' הפעמים לא היו רצופים, ע' ערוך השולחן וכף החיים).
(יג) מי שאין בדעתו לעשות מלאכות מיו"ט לשבת, אין צריך לערב, אולם אם בדעתו לטרוח מיו"ט לשבת כגון לסדר הבית, נחלקו האחרונים אם צריך עירוב תבשילין. (ע' משנה ברורה סימן ש"ב ס"ק י"ז, וע"ע סימן תרס"ז בשער הציון ס"ק ז).
(יד) עירובו של בעל הבית מועיל לכל אנשי ביתו, ולענין זוגות הבאים להתארח אצל הוריהם יש להסתפק אם זקוקים לעירוב (ע' סימן תקכ"ז סעיף כ' בביאור הלכה ד"ה מי, ודוק), ומן הראוי שיבקשו מהוריהם שיכוונו בעירוב גם עבורם ויזכו להם העירוב.
(טו) מי שידוע בודאי שלא יעשה מלאכות מיו"ט לשבת, י"א שאסור לו להניח את העירוב עם ברכה, ואפי' דעתו להדליק נרות ולסדר הבית. (ובדרך כלל מעמידים דברים על האש, ודי בזה לחייב לערב בברכה. וקצ"ע במעמיד דברים על פלטה חשמלית שיש בה מצב אחד בלבד, שיש שהתירו בה נתינה לכתחילה בשבת בתבשיל יבש, אם יברך).